

УДК 351

М. В. Андрієнко,

д. н. держ. упр., доцент, начальник науково-дослідного центру заходів цивільного захисту,
Український науково-дослідний інститут цивільного захисту

В. С. Шако,

здобувач, ПРАТ "Міжрегіональна академія управління персоналом"

СТАН І ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ ДОВКІЛЛЯ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

M. Andriyenko,

Doctor of Sciences, Associate Professor, head of research center of civil protection measures,
Ukrainian Scientific Research Institute of Civil Protection

V. Shako,

Researcher, PJSC "Interregional Academy of Personnel Management"

STATE AND PROBLEMS OF THE FUNCTIONING OF THE GOVERNMENT MONITORING SYSTEM IN THE PROSPECTS OF THE STATE ENVIRONMENTAL POLICY

У статті розглянуто стан та проблеми функціонування системи моніторингу довкілля у сфері реалізації державної екологічної політики. Вивчено поняття екологічного моніторингу в системі діяльності регіональної влади щодо охорони навколишнього середовища. Розглянуто структуру Державної системи моніторингу довкілля і системи моніторингу довкілля Черкаської області як складової частини загальної системи. Запропоновано нові підходи до підвищення ефективності державної екологічної політики.

The article deals with the state and problems of the functioning of the environmental monitoring system in the field of implementation of the state ecological policy. The importance of environmental monitoring in the system of regional authorities' activity in relation to environmental protection was studied. The structure of the State system for environmental monitoring and monitoring of the environment of the Cherkasy region as a part of the general system is considered. New approaches to increasing the efficiency of state environmental policy are proposed.

Ключові слова: екологічна безпека, державне управління, екологічний моніторинг, регулювання екологічної безпеки, державна система моніторингу довкілля, суб'єкти системи моніторингу.

Key words: environmental safety, public administration, environmental monitoring, environmental safety regulation, state environmental monitoring system, subjects of the monitoring system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Охорона навколишнього середовища, правильне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини — невід'ємні умови сталого економічного та соціального розвитку України. Проте для досягнення цілей у напрямі державного управління соціально-економічними процесами сталого розвитку необхідна розробка певних критеріїв та показників. Важливим у цьому напрямі є індекс екологічної сталості, що за змістом становить визначальний компонент системи національної безпеки країни. Таким чином, лише ці індикатори зможуть допомогти при формуванні національних пріоритетів в еко-

логічній політиці та їх інтерпретацію на регіональному рівні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останнім часом з'явилося чимало наукових досліджень щодо вдосконалення механізмів управління розвитком регіонів, у тому числі і в галузі екологічної безпеки.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є оцінка стану і проблем функціонування системи моніторингу довкілля у сфері реалізації

державної екологічної політики. Так, якщо в роботах Н. Нижник, В. Керецмана, О. Куценко, А. Голікова, В. Лісничого, С. Романюка, М. Томенка, В. Ребкала, В. Тертички розглядаються різні питання державного та регіонального управління, то в наукових розробках В. Шевчука, Г. Білявського, О. Лазора, В. Лук'янихіна, Т. Галушкіної та ін. даються теоретичні засади та практичні рекомендації з удосконалення державного регулювання екологічної безпеки регіону.

Аналіз попередніх досліджень дає змогу констатувати недостатню вивченість та узагальненість умов формування екологічної безпеки, а також проблем державного регулювання екологічною безпекою, особливо на регіональному рівні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Слабким місцем правового забезпечення екологічного моніторингу в Україні є те, що воно фіксує цей моніторинг здебільшого як замкнуту в собі систему, яка вирішує власні проблеми. Як засіб підтримки прийняття важливих для рішення екологічних проблем моніторинг довкілля лише декларується в загальних приписах, які нічого не кажуть про реальний вклад моніторингу в організацію охорони довкілля в Україні.

Термін "моніторинг" у наукову літературу увійшов на початку 80-х років ХХ століття і означає (у перекладі з латинської мови) нагадування, попередження, зосередження. Цей термін з'явився перед проведенням Стокгольмської конференції ООН по довкіллю (Стокгольм, 1972 р.). Перші пропозиції з приводу такої системи були розроблені експертами спеціальної комісії SCOPE (Науковий комітет з проблем довкілля) в 1979 р.

Таким чином, можна сказати, що екологічний моніторинг — інформаційна система спостережень, оцінки і прогнозу змін у навколишньому середовищі, створена з метою виділення антропогенної складових цих змін на тлі природних процесів.

Функціонування ефективної системи моніторингу довкілля є невід'ємною складовою державної екологічної політики (в частині охорони навколишнього природного середовища), спрямованої на забезпечення конституційного права громадян на безпечне середовище існування. Основною метою проведення моніторингу довкілля є збирання, збереження та обробка достовірної та оперативної інформації, необхідної для розробки заходів із попередження та зменшення негативних наслідків змін стану навколишнього середовища. Важливість створення ефективної системи моніторингу довкілля набуває особливого значення в контексті реформ у сфері управління та охорони довкілля [1].

Концепція та організаційна структура державного моніторингу навколишнього середовища регулюється відповідними нормативно-правовими документами. Згідно з Положенням ДСМД — це система спостережень, збирання, оброблення, передавання, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання вимог екологічної безпеки.

Існуюча система моніторингу довкілля базується на виконанні розподілених функцій між її суб'єктами і складається з підпорядкованих їй підсистем. Кожна підсистема на рівні окремих суб'єктів системи моніторингу має свою структурно-організаційну, науково-методичну та технічну базу. Загальнодержавна система моніторингу довкілля — це багатоцільова, багаторівнева, відкрита інтегрована система, яка функціонує на національному, регіональному, відомчому, локальному рівнях.

Суб'єкти системи моніторингу зобов'язані забезпечувати:

- збір інформації за станом довкілля через підпорядковані їм мережі;

- використання уніфікованих методик спостереження, проведення лабораторних аналізів на базі єдиних приладів і систем контролю;

- створення банків даних для їх багатоцільового колективного використання за допомогою єдиної комп'ютерної мережі, яка забезпечує автономне і спільне функціонування складників цієї системи та взаємозв'язок з іншими інформаційними системами, які діють в Україні і за кордоном.

Крім того, незадовільний стан моніторингу довкілля визначено як загрозу національній безпеці в екологічній сфері у Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287 / 2015.

Організаційно система моніторингу ґрунтується на використанні існуючих суб'єктів моніторингу і функціонує на основі єдиного нормативного, організаційного, методологічного і метрологічного забезпечення та уніфікованих компонентів цієї системи. Структурно регіональна система моніторингу складається з таких предметних складників довкілля:

- локальні системи моніторингу (організуються на рівні окремих ділянок територій з підвищеним антропогенним навантаженням — зони впливу потенційно небезпечних підприємств, акваторії водосховищ тощо);

- відомчі системи моніторингу (входять відомства, які є суб'єктами загальнодержавної системи моніторингу);

- об'єктові системи моніторингу (діють на окремих підприємствах чи їх сукупності, тобто на об'єктах, яким притаманні однакові властивості з точки зору впливу на довкілля або згідно з їх призначенням) [2].

Державна система моніторингу довкілля є інтегрованою інформаційною системою, що має здійснювати збирання, збереження та оброблення екологічної інформації для відомчої та комплексної оцінки і прогнозу стану природного середовища, біоти та умов життєдіяльності, вироблення обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних соціальних, економічних та екологічних рішень на всіх рівнях державної виконавчої влади, удосконалення відповідних законодавчих актів, а також виконання зобов'язань України з міжнародних угод, програм, проектів і заходів.

Інформація, що зберігається в системі моніторингу, використовується для прийняття рішень у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки органами державної влади та органами місцевого самоврядування і надається їм безкоштовно відповідно до затверджених регла-

ментів інформаційного обслуговування користувачів системи моніторингу та її складових частин. Спеціально підготовлена інформація на запит користувачів підлягає оплаті за домовленістю, якщо інше не передбачено нормативними актами або укладеними двосторонніми угодами про безкоштовні взаємовідносини постачальників і споживачів інформації.

Система інформаційної взаємодії відомчих підсистем моніторингу довкілля передбачає збір та обмін інформацією на регіональному рівні. Збір та аналітичний контроль даних щодо стану навколишнього природного середовища в Черкаській області ведеться за основними сферами природного середовища:

- моніторинг якості повітря;
- моніторинг стану вод суші;
- моніторинг прибережних вод;
- моніторинг стану ґрунтів;
- моніторинг показників біологічного різноманіття;
- моніторинг радіаційного випромінювання;
- інформаційна взаємодія [3].

У сучасних умовах державна система моніторингу довкілля налічує 11 суб'єктів верхнього рівня, включаючи Міністерство екології та природних ресурсів України, Міністерство аграрної політики України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Державну службу України з надзвичайних ситуацій (ДСНС), Державне агентство України з управління зоною відчуження, Державну санітарно-епідеміологічну службу України, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру, Державну службу геології та надр України тощо. Суб'єкти системи моніторингу мають забезпечувати проведення моніторингу за якістю атмосферного повітря, станом вод суші, прибережних вод, земель і ґрунтів, показниками біологічного різноманіття, розповсюдженням ендегенних та екзогенних геологічних процесів, поведінням з відходами, фізичними факторами впливу [4].

Функціонування державної системи моніторингу довкілля має здійснюватися на трьох рівнях, що розподіляються за територіальним принципом і включають загальнодержавний, регіональний і локальний рівні. Нааявна система моніторингу довкілля базується на реалізації розподілених функцій її суб'єктами і складається з підпорядкованих їм підсистем. Кожна підсистема на рівні окремих суб'єктів системи моніторингу має свою структурно-організаційну, науково-методичну та технічну бази. Спостереження за станом довкілля та факторами впливу на нього в системі моніторингу має відбуватися одночасно в декількох відомчих мережах спостережень. Однак нині відомчі мережі моніторингу довкілля практично не узгоджені між собою, що призводить до дублювання спостережень. Крім того, сучасний стан організації спостережень за станом довкілля та аналізу результатів не забезпечує необхідні інформаційні потреби системи моніторингу. При цьому більшість спостережень і визначення показників забруднення проводяться за різними методами із застосуванням застарілих методик на обладнанні, що не відповідає сучасним технічним.

Враховуючи необхідність адаптації вітчизняного природоохоронного законодавства до директив ЄС відповідно до Угоди, треба відмітити, що існуючі в нашій державі мережі спостережень побудовані без урахування рекомендацій Європейської економічної комісії ООН в частині створення Європейської мережі інформації про стан довкілля і тому не спроможні проводити оцінку основних параметрів довкілля відповідно до Директив ЄС [5].

Оцінюючи сучасний стан системи моніторингу довкілля слід відзначити, що вкрай недостатнім є організація та проведення моніторингу забруднення навколишнього середовища на промислових та енергетичних підприємствах. Незважаючи на те, що в Європейському Союзі постійний моніторинг довкілля на підприємствах, що становлять підвищену екологічну небезпеку, є обов'язковим, в нашій державі останніми роками він поступово згортався. Крім того, власники промислових підприємств не зацікавлені у проведенні екологічного моніторингу і відшкодуванні збитків, нанесених в результаті забруднення довкілля. В сучасних умовах функціонування значної кількості промислових підприємств, що споживають величезні обсяги природних ресурсів і забруднюють навколишнє середовище, відбувається без обов'язкового проведення стратегічної екологічної оцінки, що надало б можливість адекватно оцінити збитки, завдані довкіллю.

Разом з тим можна відмітити, що суб'єктами системи моніторингу отримано значний масив даних про стан навколишнього середовища та джерел його забруднення. Однак через відсутність стандартизованих форматів збереження отриманих результатів спостережень у відомчих базах даних можливості їх використання в єдиній системі моніторингу значно ускладнені. Суттєво обтяжує процес обробки та аналізу вкрай недостатній рівень використання сучасних технологій геоінформаційних систем і дистанційного зондування Землі для отримання та представлення екологічної інформації.

Серед нагальних проблем функціонування системи моніторингу довкілля можна відмітити відсутність ефективного управління і недостатній рівень координації під час проведення моніторингових робіт як на регіональному, так і на державному рівні, що має забезпечувати спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері раціонального використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки [6].

Треба відзначити, що внаслідок адміністративної реформи у 2013 р. Міністерство екології та природних ресурсів України як спеціально уповноважений орган фактично втратило свої територіальні підрозділи через їх передавання до складу місцевих органів виконавчої влади. При цьому вказані підрозділи зазнали скорочення і були переведені на фінансування з місцевих бюджетів, що призвело до значного зниження ефективності функціонування державної системи моніторингу довкілля та ускладнення імплементації державної екологічної політики через брак об'єктивної інформації про стан довкілля.

Технічне оснащення державної системи моніторингу довкілля з упевненістю можна охарактеризувати як морально і фізично застаріле, що не забезпечує вимі-

рювання необхідного комплексу показників, автоматизованого збирання, зберігання та оперативного надання інформації основним споживачам. Значно ускладнює ситуацію проблеми з упровадженням у практику екологічного моніторингу технологій геоінформаційних систем і дистанційного зондування Землі, а також відсутність сучасних систем отримання інформації з супутникових метеорологічних систем. Понизився також статус спеціально уповноваженого органу у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації природного і техногенного характеру, який із Міністерства надзвичайних ситуацій України реформовано в Державну службу України з надзвичайних ситуацій, підпорядковану Міністерству внутрішніх справ України.

Разом з тим, об'єктивність формування правового інституту моніторингу довкілля обумовлена існуючою потребою практики в здійсненні постійних, системних спостережень за станом навколишнього середовища, які є запорукою того, що негативні зміни в ньому будуть оперативно виявлені, тому можна своєчасно усунути причини, які призвели до них. У силу свого значення цей вид діяльності отримав відповідне правове оформлення, яке надало йому офіційного статусу, зробило обов'язковим для виконання, гарантувало забезпечення цього виду діяльності відповідними матеріальними, фінансовими та іншими ресурсами [7].

Погіршенню ефективності системи моніторингу довкілля останніми роками також сприяло зниження статусу Державної гідрометеорологічної служби, яку за десять років із урядового органу державного управління в системі Міністерства екології та природних ресурсів України було перетворено спочатку в департамент Міністерства надзвичайних ситуацій, а потім в Гідрометцентр у складі Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Уперше в Україні на законодавчому рівні правові засади екологічного моніторингу були визначені в Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища". Його стаття 22 визначала:

— мету створення моніторингу (для забезпечення збору, обробки, збереження та аналізу інформації про стан навколишнього природного середовища, прогнозування його змін та розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття ефективних управлінських рішень);

— організаційні засади моніторингу (було передбачено, зокрема, що він має функціонувати як система, тобто об'єднувати усі галузеві напрямки його здійснення, включаючи моніторинг вод, атмосферного повітря, землі тощо);

— окремі головні умови механізму функціонування моніторингу в цій сфері (безоплатність передачі аналітичних матеріалів відповідних спостережень у системі державного моніторингу, використання в якості важливого засобу аналітичної підтримки розробки і виконання програм та заходів щодо економічного і соціального розвитку країни, у тому числі щодо охорони навколишнього природного середовища тощо) [8].

Як результат, ці базові положення з екологічного моніторингу в різних редакціях та інтерпретаціях були відтворені в багатьох нормативно-правових актах.

Слід зазначити, що необхідність удосконалення державної системи моніторингу довкілля обумовлюєть-

ся зовнішньополітичним курсом України на європейську інтеграцію та визнається цілим рядом документів стратегічного характеру. Зокрема відповідні положення щодо розвитку системи моніторингу довкілля присутні в Основних засадах державної екологічної політики України на період до 2020 р. Серед інших завдань Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287 / 2015, передбачає створення ефективної системи моніторингу довкілля (п. 4. 14). Указом Президента України від 25 квітня 2013 р. введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про комплекс заходів щодо вдосконалення проведення моніторингу довкілля та державного регулювання у сфері поводження з відходами в Україні".

Для ефективного виконання функцій державна система моніторингу довкілля має спиратися на визначені регуляторні вимоги щодо відповідальності визначених суб'єктів, обґрунтування програм і регламентів моніторингу, а також критерії безпеки навколишнього середовища. Ця система має забезпечувати об'єктивний аналіз впливів за результатами об'єктових програм моніторингу і контролю, а також надавати результати аналізу динаміки зміни основних складників довкілля у просторі і часі з урахуванням фонових даних забруднення. Нині в Україні програми моніторингу формуються здебільшого за відомчими ознаками щодо оцінки стану окремих компонентів довкілля включаючи атмосферне повітря, водні та земельні ресурси [9].

Існуюча система моніторингу довкілля базується на виконанні розподілених функцій між її суб'єктами і складається з підпорядкованих їм підсистем. Кожна підсистема на рівні окремих суб'єктів системи моніторингу має свою структурно-організаційну, науково-методичну та технічну бази.

За умов реформування системи державного управління, основними суб'єктами системи моніторингу залишаються Міністерство екології та природних ресурсів України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Міністерство охорони здоров'я України та інші. Однак жодне із цих відомств через обмеженість власних функціональних можливостей не може ефективно виконувати функцію управління державною системою моніторингу довкілля.

Серед основних причин неефективного функціонування державної системи моніторингу довкілля можна виділити недосконалість нормативно-правового забезпечення, низький рівень координації діяльності суб'єктів моніторингу довкілля, вкрай недостатні обсяги фінансування, а також застарілу приладова-технічну базу суб'єктів екологічного моніторингу.

Вищезазначені проблеми функціонування моніторингу довкілля, що існують на загальнодержавному рівні, цілком екстраполюються і на регіональний рівень. Розглянемо функціонування системи моніторингу довкілля в Черкаській області. Стан навколишнього природного середовища в області визначається на основі систематичних спостережень, які охоплюють різні складові довкілля (табл. 1).

Постійні спостереження за станом атмосферного повітря здійснюються Черкаським обласним центром з гідрометеорології тільки в м. Черкаси.

Таблиця 1. Система спостережень за станом довкілля

№ з/п	Суб'єкти моніторингу довкілля	Кількість точок спостережень, од.								
		атмосферне повітря	стаціонарні джерела викидів в атмосферне повітря	поверхневі води	джерела скидів зворотних вод у поверхневі води	морські води	джерела скидів зворотних вод у морські води	підземні води	джерела скидів зворотних вод у глибокій підземній водоносній горизонті	грунти
1	НАК „Надра України, ДП «Центрукргеологія»	-	-	-	-	-	-	100	-	-
2	МНС: Український гідрометеорологічний центр, Черкаський обласний центр з гідрометеорології	5	3	13	-	-	-	-	-	2
3	МОЗ: Головне управління Держсанепідемслужби у Черкаській області	102	-	92	-	-	-	-	-	-
4	Державне агентство водних ресурсів України: Черкаське регіональне управління водних ресурсів	-	-	10	-	-	-	-	-	-

Джерело: складено автором.

Лабораторією спостережень за забрудненням атмосферного повітря Черкаського обласного центру гідрометеорології, який має 3 пости спостереження, контролюється 4 основних та 20 специфічних забруднюючих речовин, включаючи важкі метали та бензапірен. У 2014 р. лабораторією проаналізовано 18846 проб повітря, у тому числі по основних інгредієнтах — 9419 (50 %) та по специфічних — 9427.

План програми спостережень виконаний на 101,3 % по пробам та на 101,4 % по визначенням. Протягом 2014—2017 рр. було продовжено роботи щодо підготовки та надання первинної інформації до ГІОЦ для автоматизованої обробки за програмним забезпеченням "АСОІЗА".

За даними спостережень санепідемслужби на території населених пунктів області перевищення гранично допустимих концентрацій реєструються в основному щодо вмісту оксиду вуглецю, діоксиду азоту, формальдегіду, бензину (м. Черкаси), пилу, діоксиду азоту, оксиду вуглецю, аміаку, формальдегіду (м. Умань, Маньківський, Чигиринський, Шполянський, Канівський райони).

Моніторинг атмосферних опадів здійснюється Черкаським обласним центром з гідрометеорології, який проводить регулярні спостереження за забрудненням атмосферних опадів на базі метеостанцій м. Черкаси та м. Звенигородка. В атмосферних опадах визначався вміст сульфатів, нітратів, азоту амонійного, хлоридів, гідрокарбонатів і металів. Ці компоненти складають близько 60—70 % загальної мінералізації.

Моніторинг стану вод суші проводиться відділом інструментально-лабораторного контролю Державної екологічної інспекції у Черкаській області, яким у 2016 р. відібрано та проаналізовано 270 проб та виконано 2963 визначення, з яких:

— 186 проб поверхневих вод, 1905 визначень;

— 84 проби зворотних вод, 990 визначень.

Проконтрольовано 39 випусків зворотних вод (з них 6 — у систему міськканалізації) на 27 підприємствах області (із них 15 підприємств, які належать до високого ступеня ризику, 12 підприємств — до середнього ступеня ризику). Зафіксовано 26 випадків перевищення нормативів у 17 випусках. Проконтрольовано 59 моніторингових створів на Кременчуцькому водосховищі; річках Золотоношка, Рось, Тясмин, Шполка, Гірський Тікич, Велика Вись, Синюха, Ятрань.

Здійснення радіоекологічного моніторингу проводиться Черкаським обласним центром з гідрометеорології. Впродовж 2016 р. радіаційний стан на території Черкаської області залишався стабільним. За даними 8 пунктів спостережень метеостанцій області середні за місяць значення потужності експозиційної дози гамма-випромінювання (ПЕД) змінювались у межах 11—15 мкР/год (мікро Рентген за годину), і не перевищували рівнів природного фону.

Моніторинг підземних вод та стану геологічного середовища щодо екзогенних геологічних процесів здійснюється Державною службою геології та надр України. На території області існують 16 осередків забруднення підземних вод (ПАТ "Азот", ставки-накопичувачі ПАТ "Черкаське хімволокно", поля фільтрації спиртозаводів, склади ПММ, зрошувальні ділянки, поля асєнізації тощо), в межах яких підземні води четвертинних, палеогенових та протерозойських відкладів мають підвищену мінералізацію, високий вміст хлоридів, сульфатів, нітратів, нафтопродуктів, амонію та пестицидів.

На сьогодні не можна говорити про задовільний стан організації обміну інформацією у системі моніторингу. Департаментом екології та природних ресурсів, відповідно до Положення "Про Департамент екології та природних ресурсів Черкаської обласної державної адміністрації", затвердженого розпорядженням облдержад-

міністрації від 21.05.2013 № 146 здійснюється аналіз результатів хімічних досліджень, які проводять Черкаське регіональне управління водних ресурсів, Черкаський обласний центр з гідрометеорології, комунальні підприємства області.

У разі виявлення порушень, враховуючи, що здійснення державного контролю за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища належить до повноважень Державної екологічної інспекції у Черкаській області, Департаментом передаються відомості за результатами аналізу наданої інформації для вжиття заходів реагування в межах повноважень.

Крім того, на виконання листа Міністерства екології та природних ресурсів України від 04.11.2013 № 15806/12/10-13, Департаментом щомісячно готуються інформаційно-аналітичні матеріали стосовно проведення моніторингу навколишнього природного середовища в області.

Указом Президента України від 18.10.2013 № 572/2013 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25.04.2013 "Про комплекс заходів щодо вдосконалення проведення моніторингу довкілля та державного регулювання у сфері поводження з відходами в Україні" Кабінету Міністрів України доручено вдосконалити державну систему моніторингу довкілля, в тому числі розробити та внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону України про затвердження загальнодержавної цільової екологічної програми розвитку єдиної державної системи моніторингу довкілля.

Обласною державною адміністрацією погоджено без зауважень проект розпорядження Кабінету Міністрів України "Про схвалення Концепції реформування державної системи моніторингу довкілля" [10].

З метою вирішення питання утворення регіональних центрів моніторингу довкілля Департаментом проведено роботу щодо вивчення розробленого Міністерством екології та природних ресурсів України та запропонованого на затвердження проекту постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Типового положення про регіональні центри моніторингу довкілля" (далі — Типове положення). За результатами розгляду Типове положення погоджено обласною державною адміністрацією без зауважень.

Проте нині Типове положення Кабінетом Міністрів України не затверджено, питання утворення регіональних центрів моніторингу довкілля не вирішено на загальнодержавному рівні, що не дозволяє здійснювати комплексно та ефективно моніторинг на регіональному рівні.

Таким чином, з метою вдосконалення системи державного регулювання екологічної безпеки на рівні регіону, покращення контролю за екологічною ситуацією, координації дій служб, на які згідно з чинним законодавством покладено ці обов'язки, можливо за допомогою наступних рішень (заходів):

— загальних, які здійснюють законодавчі, виконавчі і правові органи;

— спеціальних, які виконуються суб'єктами, що мають спеціальні повноваження відповідно до чинного законодавства.

До складу загальних заходів відносять планування й прогнозування (розробка, затвердження, впровадження на практиці природоохоронних програм і проектів на основі системно-екологічного підходу; передбачення негативних і кризових ситуацій, планування природоохоронних заходів у всіх галузях економіки).

До складу спеціальних заходів належать:

1) моніторинг — проведення спостережень, збирання та обробка інформації про стан довкілля суб'єктами моніторингу довкілля;

2) інформування громадськості, органів влади, суб'єктів бізнесу про стан навколишнього природного середовища, можливі ризики і загрози;

3) створення при обласній державній адміністрації центру екологічної безпеки.

Головною метою діяльності Центру екологічної безпеки на території області має бути створення карт ризику виникнення надзвичайних ситуацій, що дасть змогу:

1. Отримувати та обробляти засновану на сучасних ГІС-технологіях інформацію, що надходить відповідно до порядку протокольного обміну, встановленого між суб'єктами системи моніторингу навколишнього природного середовища.

2. Здійснювати на території області прогнозування та своєчасне виявлення причин екологічних, природних, а в перспективі і техногенних надзвичайних ситуацій.

3. Забезпечити обґрунтоване прогнозування ризику виникнення надзвичайних ситуацій.

4. Видавати оперативні дані для прийняття управлінських рішень з попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій та їх наслідків [11].

Узагальнивши, все вище зазначене варто акцентувати увагу на тому, що з метою поліпшення екологічної ситуації у Черкаській області, розвитку регіональної системи моніторингу довкілля необхідно внести до першочергових завдань місцевих органів влади такі завдання:

— виділити першочергово в умовах розширення місцевих повноважень кошти на розроблення та впровадження уніфікованих підходів і програмного забезпечення для узагальнення та подолання екологічної інформації та результатів її оцінки з використанням різноманітних технологій;

— провести модернізацію та переоснащення засобів аналітичного контролю служб спостережень за станом природних об'єктів;

— ввести вагову фінансову та адміністративну відповідальність усіх суб'єктів та їх керівництва за оперативність надання та об'єктивність інформації щодо змін у природному середовищі регіону;

— забезпечити проведення регулярних звітних засідань обласної та місцевих координаційних рад з питань екології та використання природних ресурсів;

— розширити участь громадськості у виконанні завдань, які поставлені регіоном з питань екологічної безпеки та його моніторингу.

Отже, сучасна державна система моніторингу довкілля потребує застосування комплексного підходу, обґрунтування шляхів переходу на сучасні інформаційні технології, нові аналітичні засоби вимірювання та системи оперативного зв'язку. Впровадження такої стра-

тегії сприятиме підвищенню рівня достовірності моніторингових даних, оперативності їх отримання та обробки, обґрунтованості заходів реагування при вирішенні задач екологічної безпеки в Україні.

ВИСНОВКИ

Для розробки заходів, спрямованих на усунення негативних наслідків втручання людини у навколишнє природне середовище і поліпшення екологічної ситуації, застосування методів оптимізації природокористування при одночасному збереженні довкілля необхідне постійне удосконалення екологічного моніторингу. Актуальність і невідкладність вирішення проблем моніторингових досліджень полягають у першочерговому створенні локальних систем екологічного моніторингу, на основі яких можна буде приймати ефективні рішення щодо зменшення забруднення на місцевому рівні, що в свою чергу матиме свої результати на загальнодержавному рівні.

Все зазначене свідчить про потребу в подальшому удосконаленні законодавства, що регулює моніторингову діяльність в галузі природного середовища. При чому мова має йти не про часткові зміни, уточнення чинних правових положень з питань моніторингу довкілля, а про радикальне оновлення відповідного законодавства.

Ключовим моментом такого оновлення є забезпечення розгорнутого визначення правових засад екологічного моніторингу, його завдань, принципів, структури, об'єктів спостереження та суб'єктів його здійснення, адже система моніторингу Черкаської області є не на досконалому рівні і потребує ще багатьох змін.

Література:

1. Варламов Е.Н., Колотуша С.С., Шматков С.І. Концептуальні засади розробки концепції та державної програми моніторингу навколишнього природного середовища України // Тр. І Міжнар. наук.- практ. конф. "На шляху до сталого розвитку регіонів". — Полтава: НТУ, 2004. — С. 171—177.
2. Глива В.А., Левченко Л.О., Ярова М.В. Інноваційні методи забезпечення неперервного моніторингу параметрів довкілля — Проблеми науки // Міжгалузевий науково- практичний журнал). — 2008. — № 6. — С. 28—31.
3. Люта Н.Г., Лютий Г.Г. Перспективи української геології — дерегуляція чи сталий розвиток? // Мінеральні ресурси України. — 2015. — № 2. — С. 3—7.
4. Хвестик М.А. Екологічна криза в Україні: соціально-економічні наслідки та шляхи їх подолання / М.А. Хвестик, А.В. Степаненко // Економіка України. — 2014. — № 1. — С. 74—86.
5. Шматков Г.Г. Система регіонального екологічного моніторингу // Екологія і природокористування: зб. наук. пр. ІППЕНАН України. — Д., 2001. — Вип. 3. — С. 131—134.
6. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища: навч. посіб. — К., КОО, 2002.
7. Погребенник В.Д. Фоновий екологічний моніторинг України: програма, структура та принципи організації // Нетрадиційні енергоресурси та екологія України. — К., 2012. — С. 126—131.

8. Кравців В. Економічний розвиток і екологічна безпека: шлях України / В. Кравців // Регіон. економіка. — 2015. — № 3. — С. 97—104.

9. Каленчук-Порханова Ж., Мовчан М. Про актуальність моніторингу навколишнього середовища / Ж. Каленчук-Порханова, М. Мовчан // Рідна природа. — 2012. — № 2. — С. 12—14.

10. Царенко О.М. Основи екології та економіка природокористування: навч. посіб. / О.М. Царенко. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2007. — С. 592.

11. Костицький В.В. Екологія перехідного періоду: право, держава, економіка (Економіко-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні). — К., 2014. — С. 244—246.

References:

1. Varlamov, E.N. Kolotusha, S.S. and Shmatkov, S.I. (2004), "Conceptual principles of development of the concept and the state program of environmental monitoring of Ukraine", Tr. I mizhnar. nauk.- prakt. konf. "Na shliakhu do staloho rozvytku rehioniv" [Proceedings of the I International Scientific and Practical Conference "On the Way to Sustainable Development of the Regions"], NTU, Poltava, Ukraine, pp. 171—177.
2. Hlyva, V.A. Levchenko, L.O. and Yarova M.V. (2008), "Innovative methods of continuous monitoring of environmental parameters", Problemy nauky, vol. 6, pp. 28—31.
3. Liuta, N.H. and Liutyj H.H. (2015), "Prospects for Ukrainian geology — de-regulation or sustainable development?", Mineral'ni resursy Ukrainy, vol. 2, pp. 3—7.
4. Khvestyk, M.A. and Stepanenko, A.V. (2014), "Ecological crisis in Ukraine: socio-economic consequences and ways to overcome them", Ekonomika Ukrainy, vol.1, pp. 74—86.
5. Shmatkov, H.H. (2001), "The system of regional environmental monitoring", Ekolohiia i pryrodokystuvannia, vol. 3, pp. 131—134.
6. Dzhyhyrej, V.S. (2002), Ekolohiia ta okhorona navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha [Ecology and environmental protection], KOO, Kyiv, Ukraine.
7. Pohrebennyk, V.D. (2012), "Background environmental monitoring of Ukraine: program, structure and principles of organization", Netradytsijni enerhoresursy ta ekolohiia Ukrainy, pp. 126—131.
8. Kravtsiv, V. (2015), "Economic development and ecological safety: the way of Ukraine", Rehion. ekonomika, vol. 3, pp. 97—104.
9. Kalenchuk-Porkhanova, Zh. and Movchan, M. (2012), "On the urgency of environmental monitoring", Ridna pryroda, vol. 2, pp. 12—14.
10. Tsarenko, O.M. (2007), Osnovy ekolohii ta ekonomika pryrodokorystuvannia [Fundamentals of ecology and economics of nature use], VTD "Univertsytets'ka knyha", Sumy, Ukraine.
11. Kostyts'kyj, V.V. (2014), "Ecology of the transition period: law, state, economy", Ekonomiko-pravovij mekhanizm okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha v Ukraini [Economic and legal mechanism of environmental protection in Ukraine], Kyiv, Ukraine, pp. 244—246.

Стаття надійшла до редакції 08.08.2017 р.